

ЂОРЂЕ ЂУРИЋ

СРПСКО ВИЂЕЊЕ ИСТОРИЈЕ
ВЕЛИКОГ РАТА

Праотац српске научне историографије архимандрит Јован Рајић у предговору своје *Историје разних словенских народа...* записао је још 1768. године да ту историју пише да буде на услузи своме роду и да жели, „као што су се сви други народи већ потрудили да своју прошлост са славом опишу”, и он тако да поступи. Посебно је себи у задатак ставио да треба да побије оне приче о Србима које су писане с „гађењем и клеветамa”. За то је развио један помало чудан метод, који се није увек у потпуности поклапао са научним методом како га ми данас схватамо. Век касније један други архимандрит, Иларион Руварац, једнако патриотски настројен, по узору на своју епоху и принципе Леополда Ранкеа увео је у српску историографију доследно примењен критички метод. Прикупљање и строга критика извора и борба против прихватања мита као историјске чињенице били су по њему најважнији послови који су стајали пред историчарем. Нису сви савременици (ни последници) са задовољством и одобравањем прихватили ове принципе, чему је, поштено речено, допринео и начин на који је Руварац заступао своје идеје. У сваком случају, несумњиво је да је дело Илариона Руварца означило прекретницу у увођењу критичког метода у српску историографију.

У претходна два и по века није било много генерација српских историчара које, стварајући своја дела, нису морале да троше енергију оповргавајући интерпретације настале „с гађењем и клеветамa” према српском народу и историји, како је то рекао Рајић. Можда је једна од ретких која је била лишена овог бремена била генерација учитеља данашњих лауреата, која је била неоптерећена овом врстом борбе (о бројним другим искушењима која су била пред

овим нараштајем нећемо овог пута), па су могли да се, на Руварчевом трагу, посвете развоју *метода и занайта историчара*. Они су, уосталом, били савременици Фрица Фишера.

Достојни баштеници генерације својих учитеља, наши лауреати проф. др Мира Радојевић и дописни члан САНУ Љубодраг Димић (обоје су професори на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду), у свом еснафу су познати по доследној примени метода научне историографије и мајсторским владањем занатом историчара.

Можда је пред бројним историчарима прозаично рећи било шта о понављању историје, али свако ко је последњих година ма и површно пратио западноевропску историографску продукцију о питању ратне одговорности за избијање Првог светског рата и о Првом светском рату уопште, не може се отети утиску да су околности у којима је Рајић написао ону своју тврдњу о писању странаца о српској историји са гађењем и клеветањем готово исте. Истине ради, морамо рећи да „лажи и опадање” нипошто нису став научне историографије на Западу, већ да су она дела која су писана на такав начин добијала велики публицитет, несразмеран њиховим научним дометима.

То су биле околности у време настајања књиге *Србија у Великом рату 1914–1918. Крајика историја*. Оваква клима била је велика замка и искушење за ауторе Миру Радојевић и Љубодрага Димића. Без трунке патетике можемо рећи да су они, држећи се поменутих принципа и метода научне историографије и захваљујући мајсторском владању занатом историчара, успели да ову замку избегну и напишу научно поуздану синтезу о Србији у Великом рату.

Да би се написала књига о једној од највећих епопеја у српској историји, требало је сакупити и проучити (у случају Мире Радојевић и Љубодрага Димића тачније је рећи познавати) ванредно велику количину извора и литературе.¹ Пратећи напомене али и садржину ове књиге, јасно је да су аутори користили све расположиво наслеђе српске историографије настајало од двадесетих и тридесетих година 20. века (дела савременика и учесника рата). Издвојмо само нека дела из овог периода: књиге Владимира Ћоровића, Јована М. Јовановића, Живка Павловића и збирку *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрваџа и Словенаца* од преко 30 томова коју је издавао Генералштаб Краљевине СХС

¹ Да је доба Великог рата једна од највећих епопеја српске историје не треба посебно доказивати. Наша историја тога доба садржи све елементе великих епова: и немилост богова (великих сила) и неправедно приписивање греха и одлучност хероја да се бори против несразмерно веће силе, и пошастии налик библијским – епидемију 1915. и егзодус – и славни повратак итд.

и Краљевине Југославије. Ипак, значајније упориште за писање ове књиге била су дела настала од шездесетих до деведесетих година 20 века. Поменимо опет само нека: књиге Андреја Митровића, Владимира Дедијера, Милорада Екмечића, Ђорђа Станковића, Чедомира Попова, дела војних историчара Скока, Опачића и Томца, као и збирке српске дипломатске грађе.² Свему томе треба додати велики број дела страних аутора (енглеских, француских, руских и немачких), од савременика рата – извештача из Србије и страних дипломата – преко страних историчара Фишерове генерације, до наших савременика, као што је, рецимо, Анико Момбауер.

Књига је подељена у шест поглавља, од којих је прво посвећено развоју Србије као независне државе од Берлинског конгреса до Сарајевског атентата, док свако од преосталих обрађује по једну ратну годину (уз мања хронолошка одступања, када је то било нужно због синтетичког начина излагања). На крају следи закључак који носи наслов „Југословенско уједињење”.

Без намере да се упуштамо у препричавање садржаја књиге, ради илустрације начина рада аутора наводимо како је обрађена, из напред поменутих разлога, посебно значајна тема: питање Сарајевског атентата и ратне одговорности. Излагањем ове проблематике аутори су се бавили у последњем одељку првог поглавља под називом „Виновници рата и Краљевина Србија” и првом одељку другог поглавља, чији је наслов „Сарајевски атентат и Јулска криза” (стр. 40–111). Супротно очекивању, на ових 70 страница аутори не полемису са ревизионистичком историографијом, штавише – ова синтагма није ни употребљавана у књизи, осим у предговору. Језгровито су приказани главни правци спољне политике великих сила и настанак и даља изградња њихових савеза кроз неколико општеевропских криза почетком 20. века: посезање за светском моћи „савеза високих пећи и витешког поседа” у Немачкој и њено виђење Балкана и Србије у том контексту; аустроугарске аспирације на Балкану, као једином преосталом пољу њеног ширења и зебња од Србије као Пијемонта Јужних Словена. Може ли се сажетије и јасније описати однос Аустроугарске према Србији уочи Првог светског рата него што је то речено на 50. страници: „Србија је положајем и политиком коју је водила објективно била препрека настојањима Аустроугарске да контролише цео Балкан и запоседне његове централне делове.”

² Наравно да се овде не могу набројати сва релевантна дела. Овај кратак избор је направљен само ради илустрације ширине основе на којој су лауреати своје дело писали.

Контекст и сам чин Сарајевског атентата који се догодио у току аустроугарских војних маневара на Видовдан 1914, при чему аутори подсећају на поређење енглеског историчара Тејлора да је то исто као када би британски краљ парадирало улицама Даблина на дан Светог Патрика, описан је на основу мноштва извора, судских списа, сећања савременика и учесника и поуздане литературе. Мира Радојевић и Љубодраг Димић не прећуткују ништа што доносе извори, као што је, рецимо, чињеница да је Драгутин Димитријевић Апис вероватно био умешан у организацију атентата. Међутим, јасно наглашавају да извори показују да српска влада и Генералштаб нису имали никакве везе са тим чином. След догађаја у време Јулске кризе (период од атентата 28. јуна до почетка рата 28. јула) јасно показује да су Немачка и Аустроугарска атентат искористиле само као повод, како је то први написао још у току рата кнез Карл Макс Лихновски, високо рангирани немачки дипломата и немачки амбасадор у Лондону од 1912. до 1914. године.

Питање ратних циљева Србије и стварања Југословенске државе зналачки је обрађено кроз више поглавља у књизи. Тема изузетно значајна за историју Срба у 20. веку, за коју су аутори у најмању руку експерти (а овај израз не употребљавамо без преке потребе).

Посебне похвале у награђеној књизи заслужују мера и складан однос између приказивања војне и политичке, друштвене, економске и културне историје Србије у Великом рату, које се, добро укомпоноване, претварају у – једноставно речено – историју, да избегнемо појам тоталне историје. Иако књига носи наслов *Србија у Великом рату 1914–1918*, довољно пажње је посвећено општој, тј. у овом случају европској историји. Као шири контекст приказани су најзначајнији токови и догађаји на војном и политичком плану током читавог рата у Европи, што је искорак у односу на нашу ранију литературу.

Да закључимо: Мира Радојевић и Љубодраг Димић су у години обележавања стогодишњице почетка Великог рата, дали на поузданим изворима засновано, критички проверено, модерно интерпретирано, језгровито и стилски савршено написано српско виђење историје Србије у Великом рату. Тиме су испунили своје позвање да нашој и иностраној јавности предоче резултате српске научне историографије о једном од најкрупнијих проблема савремене историјске науке.*

* Текст говора одржаног поводом доделе Награде Матице српске за историју „Иларион Руварац” проф. др Мири Радојевић и дописном члану САНУ Љубодрагу Димићу за књигу *Србија у Великом рату 1914–1918. Крајка историја*, 25. јуна 2015. године.